

Hrvoje Špehar (ur.)

Europski sekularni identiteti: zbornik radova Jean Monnet modula Sekularna Europa: europski sekularni identiteti, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2015., 159 str.

Zbornik radova „Europski sekularni identiteti“ nastao je kao rezultat multidisciplinarnog pristupa izučavanju fenomena sekularnosti/religije/identiteta, o kojima pišu, svaki iz svoga gledišta, stručnjaci s područja prava, političke znanosti, filozofije, povijesti i drugih srodnih spoznajnih područja. Ideje sekularnosti i sekularizma pojmljene su u kontekstu izgradnje europskoga političkog projekta, u okviru političkog sustava Europske unije (EU). To je važno stoga što i razvoj takvog, posve novog političkog sustava, odnosno političkog sustava *sui generis*, kako se često označava, uključuje pitanja identiteta, pripadnosti, te kulturoloških sličnosti/različitosti. Zbornik obuhvaća sedam radova, koji svaki iz rakursa svoje znanosti, pokušavaju objasniti fenomene sekularnih identiteta, utjecaja EU-a na politike svojih država članica i obratno, napetosti između različitih religija i njihovih odnosa prema državi, pitanja tolerancije religije, itd.

Zbornik započinje izlaganjem urednika, docenta na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti, Hrvoja Špehara o pojmu sekularnosti u kontekstu europskog identiteta. Naglašava se prije svega pluralnost europskog identiteta kao takvog, a potom i pluralnost shvaćanja europskog sekularnog identiteta. Kako navodi autor, „europski identitet je višestruk, složen i nedovršen; utemeljen je na različitim iskustvima nacionalnih diskursa o Europi i duboko obilježen povijesnim iskustvom, naročito nakon Drugoga svjetskog rata i pada Berlinskoga zida; europski identitet je u stalnom preispitivanju s obzirom na poziciju političkog sustava Europske unije koji je u neprekidnoj promjeni i izgradnji (...)“ (str. 17). Ovdje navedeni citat precizno sažima cijelu problematiku fenomena europskog identiteta, opisujući njegove bitne definicijske odrednice. Autor zatim nastavlja razjašnjavanjem i razlikovanjem pojmova sekularizam, sekularnost i laičnost, zaključujući kako je novi europski sekularni identitet moguć jedino kao pluralan jer „postoji švedska i talijanska verzija sekularnosti političkog sustava, kao što postoji švedska i talijanska verzija europskog identiteta (...) Sekularni identiteti unutar složenoga političkog sustava Europske unije bivaju osnaženi bogatim pluralizmom u kojem se nalazi europsko društvo“ (str. 27).

Iz rakursa pravne znanosti, pogled na utjecaj EU-a na države članice i njihove politike, a posredno i na vjerske zajednice, daje u svom radu Tomislav Sokol. Naglašava se kako države članice imaju autonomiju u odlučivanju u pojedinim područjima javnih politika, no ta autonomija zbog djelovanja institucija EU-a može biti itekako ograničena. Kako javne politike EU-a prožimaju sve više područja (osim onih striktno ekonomske naravi, rezerviranih za EU kao što su monetarna politika, politika tržišnog natjecanja, carinska politika, itd.), tako se taj odnos prelama i preko vjerskih zajednica. Tako autor u kontekstima koji mogu biti povezani s vjerskim zajednicama spominje pravno načelo zabrane diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja (posebno *Direktivu EZ 2000/78* o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja), te zajednička pravila koja štite slobodu kretanja ljudi (jednu od četiri temeljne slobode EU-a) i pravnu regulativu povezanu s njima. Zanimljivo je kako se iz ovog pravnog gledišta implicira na potrebu sustavnije regulacije odnosa EU-države članice-vjerske zajednice, te u tom smislu potrebu većeg angažmana EU-a u ovom području koje je na temelju primarnog prava EU-a ipak prepušteno državama članicama.

Boris Havel, iz pozicije stručnjaka komparativne religije, daje zanimljiv uvid u odnose i kompatibilnost islama i demokracije, te njihovo značenje za europski politički projekt. Ovaj pogled posebno je zanimljiv u kontekstu suvremenih napetosti koje proizlaze iz položaja islamske zajednice u Europi, te različitog tretiranja religije u različitim članicama EU-a. Kod autora je zamjetna doza skepticizma u pogledu kompatibilnosti islama i suvremene europske demokracije. Naime, suživot islama i demokracije moguć je samo ako se demokracija svede na konsenzualni izbor izvršne vlasti, pri čemu bi islam mogao ponuditi okvir za takav politički proces. No, u kontekstu trodiobe vlasti, u okviru koje bi parlament kao središnje zakonodavno tijelo bio nesputan religijskim načelima, pitanje kompatibilnosti demokracije i islama postaje složenije i neizvjesnije.

Politološki doprinos izučavanju ove teme daje i rad Marka Vekovića, koji vrlo zanimljivo razlaže odnos crkve i države u tzv. nesekulariziranim državama Europe koje razlikuje po tome postoji li u njima državna crkva, nacionalna crkva ili državna religija. One se međusobno razlikuju prema stupnju povezanosti države i crkve, te u razini tolerancije prema drugim religijskim skupinama u tim sustavima. Tako je državna crkva onaj sustav u kojem su crkve najjače inkorporirane u politički sustav u kojem se nalaze (primjeri su Engleska i Škotska), odnosno moglo bi se reći da država ima priličan nadzor i dominaciju nad crkvom, te bitno utječe na njezin rad. Nacionalne crkve su također prilično inkorporirane u države i društva u kojima postoje, ali je njihova pravna veza s državom manja (primjeri su uglavnom skandinavske protestantske države Danska, Island, Finska). I jedan i drugi sustav pokazuju manju razinu tolerancije prema pripadnicima drugih religija. Državna religija naposljetku označava sustave gdje je jedna religija proglašena državnom, ali crkva u njima ima priličnu autonomiju u odnosu na državu (primjeri su Grčka, Monako i Malta). Na temelju ovih razlikovanja autor iznosi tezu kako se sustavi s državnim crkvama ne mogu smatrati sekulariziranim političkim sustavima jer su država i crkva pravno povezane te da su države s nacionalnom crkvom i državnom religijom više sekularizirane od sustava s državnom crkvom jer se država manje miješa u poslove crkve i obratno. Izlaganje završava identifikacijom političkih funkcija religije u nesekulariziranim zemljama, od kojih se mogu identificirati sljedeće: legitimacija političkog poretka, politička identifikacija i identitet, politička integracija, politika orijentacija, regulativna funkcija te ideološka funkcija.

Urednik zbornika Hrvoje Špehar, u suradnji s Damirom Bulatom, razlaže odnos etičkog obrazovanja i odgoja nasuprot komunitarnom modelu. Tema odgoja i obrazovanja u području etike/religije u javnim školama je posebno važna s obzirom na stalnu napetost koja se javlja između zagovornika potpune sekularizacije obrazovanja u javnim školama u Hrvatskoj, te njihovih protivnika. Ta debata se uvijek prelama preko svjetonazorskih, ali i identitetskih odrednica koje razlikuju obje grupe, a pokazuju se nepomirljivima. No, nije to samo napetost koja obilježava hrvatski politički prostor, nego je zapravo tipična za veliki broj europskih zemalja i njihove različite društveno-političke kontekste. Autori smatraju kako sinergijski model etičkog odgoja i obrazovanja nastoji biti uključiv i obuhvatan te pruža više prostora za dijalog, dok komunitarni model sa sobom nosi opasnost od privatizacije područja odgoja u javnim školama, te preuzimanja monopola u području odgoja za vrednote. Stoga, završavaju svoj rad plediranjem za implementaciju upravo sveobuhvatnog etičkog odgoja, koji je više u skladu s pluralnim društvom, umjesto partikularnih komunitarnih modela.

Hrvatska je u fokusu razmatranja šestog rada izloženog u ovom zborniku, u kojem Višeslav Raos izlaže identitetske posebnosti jedne hrvatske regije, Istre, u odnosu na ostatak Hrvatske. Posebno je to zanimljivo u kontekstu religije, jer iako se Hrvatska pokazuje jednom od najreligioznijih postkomunističkih zemalja, Istra se pokazuje najmanje religioznom regijom unutar Hrvatske. No, unatoč toj posebnosti, suvremeni istarski politički identitet spaja i konzervativizam i progresivnost, što autor objašnjava na temelju tri suvremena primjera: slučaj samostana Dajla, beatifikacija Miroslava Bulešića, te referendum o ustavnoj definiciji braka (prosinac 2013.). Tako je primjerice Istra regija u kojoj se najmanji postotak ljudi odlučio za podršku ustavnoj definiciji braka kao odnosa isključivo između muškarca i žene na razini cijele Hrvatske (od 41 općine, 30 ih je bilo protiv) u čemu se ogleda progresivnost Istre naspram ostatka zemlje, dok se u slučaju katoličkog svećenika Miroslava Bulešića, kojeg su ubile komunističke vlasti, ogleda poštovanje prema tradiciji i katoličkom identitetu (pulski gradonačelnik koji pripada najjačoj istarskoj političkoj opciji, IDS-u, omogućio je da se ceremonija beatifikacije održi u pulskoj Areni).

Zbornik završava jednom zanimljivom recenzijom knjige Briana Leitera „*Why Tolerate Religion?*“, koju je pripremio Vanja-Ivan Savić, a u kojoj se navode razlozi, ali i važnost toleriranja religija i njihovih sljedbenika u političkim zajednicama. Autor odlično primjećuje kako se čini da u suvremenim društvima, koja mnogi poimaju kao sekularna, pitanja religije i vjerskih osjećaja imaju vrlo istaknuto mjesto. Sama knjiga Briana Leitera bavi se time kako u suvremenim demokratskim društvima tolerirati religiju i zašto je ona toliko drugačija u odnosu na neke ostale etičke sustave, odnosno kako pomiriti opći princip slobode i prava pojedinca sa slobodom i pravima pojedinih skupina koje mogu imati drugačije zahtjeve? Kroz knjigu se provlače klasični politološki pojmovi koji u ovim kontekstima dobivaju svoj značaj, kao što su Millov *harm principle*, kojeg autor podupire pozivajući se i na glavno djelo Johna Rawlsa „Teorija pravednosti“ (1971). Leiter zaključuje kako bi svaka država trebala pronaći načina da omogući slobodu savjesti pojedincima, odnosno pravo na iznimku od one vizije dobra koju država nameće svima, no kako njena primjena ipak ne smije biti selektivna.

Iako brojem stranica skroman, ovaj zbornik predstavlja važan doprinos izučavanju fenomena sekularnosti, religijskih zajednica i njihovih zahtjeva spram političke zajednice u kojoj postoje i djeluju, te identitetskih pitanja koja se nameću izgradnji europskog političkog projekta, Europske unije. Posebnu vrijednost predstavlja pogled autora na izložene fenomene iz pozicija različitih znanosti (politologije, komparativne religije, prava, povijesti, sociologije), dok sami radovi pokazuju složenost i višedimenzionalnost promišljanja religijsko-identitetskih pitanja za političku zajednicu.

**Mirela Radonjić, Centar za empirijska politološka istraživanja,
Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu**